

PRILOZI

UNA POPOVIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

PATIČKA SLIKA FILOZOFIJE

(Damir Smiljanić, *Sinestetika. Skica patičke teorije saznanja*, Adresa, Novi Sad, 2011.)

Pojam sinestetike, koji na našu filozofsku scenu uvodi Damir Smiljanić, smera na niz savremenih i tradicionalnih filozofskih autra koji su nedovoljno poznati našoj filozofskoj javnosti. Stoga objavljivanje jednog dela koji nosi njen naslov privlači pažnju: projekti ovakvog karaktera retko se i nedovoljno realizuju kod nas, čega je i autor svestan, te se stoga njegovo istraživanje mora čitati i kao pokušaj da se ovaj nedostatak, makar i samo delimično, otkloni i prevaziđe. Sam pojam, međutim, Smiljanić precizira kao naziv za jednu osobenu – patičku – teoriju saznanja. Tako shvaćena, sinestetika smera na ono sintetičko u iskustvu, zapravo na onu integralnost neposrednog karaktera našeg iskustva, koja je, kako to već dugo pokazuju hermeneutička i fenomenološka istraživanja, u tradiciji filozofije bila pogrešno interpretirana kao rezultat, a ne kao polazište sazajnog procesa. Otud Smiljanićevo delo, koje, između ostalog, prati i neke savremene fenomenološke autore, smera na kompleksni dijalog filozofske savremenosti i tradicije, odnosno na uključivanje naše filozofske scene u svetske tokove.

Projekat sinestetike, koji je, kako to svedoči autor u naslovu dela, ovde izveden samo u svojoj skici, neobičan je sa stanovišta tradicionalnih filozofskih pozicija i zahteva posebno rasvetljavanje svog smisla i cilja. Čini se da, upravo zbog toga, Smiljanić ovde i pretenduje samo na to da da jednu *skicu* sinestetike, ne i da u celini izvede projekat koji takva skica najavljuje i

ocrtava: budući da se ovde radi ne samo o temama, već i o načinu pristupa tim temama, koje uzdrmavaju već postojeće filozofske intuicije, nasleđene tradicijom, autor se, svestan pozicije svog budućeg čitaoca, naglašeno postavlja u jedno neutralno držanje, koje treba da ublaži prvi utisak i približi čitaocu ono novo i nepoznato.

Međutim, kada se sam projekat podrobnije sagleda, uvida se da je najavljena skica zapravo predlog za jednu rekonstrukciju razmatranja iz domena teorije saznanja, kao jedne od dominantnih filozofskih disciplina – ako ne i celokupne filozofije. Stoga je Smiljanićev poduhvat unekoliko i kritički spram te tradicije, ili bar kritički-konstruktivan, budući da autor želi da na stare probleme baci novo svetlo. Ukoliko *Sinestetiku* posmatramo na takav način, možemo uočiti unutrašnju koherenciju rasporeda poglavlja i tema kojima su ona posvećena.

Tako, na primer, prvo poglavlje, pod naslovom *Hermeneutička logika čulnosti*, varira probleme sinestetike naporedo sa logičkom perspektivom; slično će biti i sa poglavljem *Sinestetsko dejstvo stvari*, koje se dominantno vezuje za probleme ontologije, zatim sa poglavljem *Sinestetička teorija jezika*, koje ove teme varira naspram filozofije jezika i teorije značenja, te, napokon, i sa poglavljem *Sinestezija kao gnozeološki model*, koje u užem smislu problematizuje sinestetiku iz vizure teorije saznanja. Kao što se može videti, iako je delo najavljeno dominantno iz perspektive teorije saznanja, ono pretenduje na to da

postavi osnove za rekonceptualizaciju i ponovno promišljanje i drugih filozofskih disciplina, odnosno, mogli bismo reći, karakter filozofije u celini. Pri tome ne treba zanemariti da ni jedna od tradicionalno shvaćenih disciplina ovde nije predstavljena u svom klasičnom obliku, već upravo naspram sinestetičkih tema i problema, čijim se uključivanjem u njihov domen i samo razumevanje ovih disciplina obogaćuje i bitno pomera. Tako, na primer, u slučaju ontologije Smiljanić kaže: „Ontologija ovde nije samo ontologija stvari, već i događaja i stanja – a to znači u najširem smislu te reči: *ontologija predmeta*”.¹ Podjednako, iako smo prethodno nekima od poglavlja dodelili ingerencije nad određenim problemima i pitanjima, koja su tradicionalno vizirana iz perspektive određenih filozofskih disciplina, to ne znači da se takva pitanja i problemi u *Sinestetici* obrađuju isključivo u određenim poglavljima. Naprotiv, ona se produktivno provlače kroz celokupno delo i međusobno prožimaju, prateći duh njegove načelne teme – sinteze.

Ovakav karakter dela možemo sagledati i na drugom primeru, ukoliko se iznova vratimo problemu kritičkog aspekta Smiljanićevih pozicija. Svestan pobočnog karaktera tema kojima se bavi za tradiciju filozofije, Smiljanić istovremeno naglašava kako novinu perspektive koju pruža sinestetičko filozofiranje za filozofiju danas i u buduću, tako i dug istoj toj tradiciji spram koje se kritički okreće. Tako su sinestetičke teme predstavljene kao neka vrsta prećutane istorije filozofije – prisutne kod skoro svakog od velikih filozofskih mislilaca, ali ne i u centru njihovih razmišljanja, svakako

ne u centru dominantnih tendencija istorije filozofije, kako je danas shvatamo. Tako će, u slučaju novine ove perspektive, Smiljanić reflektovati na mogući doprinos sinestetike upravo tradicionalnim problemima, temama i disciplinama, čak i u pogledu njihovog međusobnog povezivanja, odnosno jedne filozofske sistematike. Iznova ćemo dati primer vezan za ontologiju: „Sinestetika bi mogla imati ulogu produktivnog posrednika između tradicionalnog esencijalizma i postmodernog relativizma – ona sama je možda odgovor na pitanje kako se može očuvati ontologija, a da se ipak ne razmišlja isključivo esencijalistički”.²

Druga strana ovog odnosa spram tradicije, odnosno dug prema njoj, očigledna je i poštovana na skoro svakoj stranici dela: Smiljanić se često poziva upravo na ove zanemarene aspekte velikih filozofija, u koje po pravilu spadaju i sinestetičke teme. U tom duhu on kaže: „Zato ponavljam: intelektualne horizonte u filozofiji treba proširivati, a to može biti učinjeno i rehabilitacijom ‘skrivenih’ tradicija problemskog mišljenja, a jedna takva tradicija je upravo sinestetička filozofija”.³ Napokon, ukoliko prihvatimo ovakav polaritet Smiljanićeve pozicije, ona može postati produktivna i na treći način, u jednom više tradicionalnom duhu, budući da nam može otvoriti perspektive za nov i drugačiji pristup već dobro poznatim stanovištima filozofske starine. Smiljanićevim rečima: „S druge strane, ne sme se izgubiti iz vida, da i u delima ‘najvećih’ filozofa postoji još uvek dosta neistraženih aspekata, čije ‘otkrivanje’ bi njihovu recepciju prikazalo u novom svetlu, tako da bi imali ‘novog’ Platona, ‘novog’ Hjuma ili ‘novog’ Ničea pred so-

¹ Smiljanić, D., *Sinestetika. Skica patičke teorije saznanja*, Adresa, Novi Sad, 2011, str. 118

² Isto, str. 123

³ Isto, str. 7-8

bom. Možda će i ovde skicirana patička teorija saznanja ukazati na neke od tih aspekata⁴.

Pored ovog rekonceptualizovanja i osvežavanja tradicionalnih filozofskih disciplina i tema, za koje smo rekli da obeležavaju unutrašnju strukturu dela, važno je napomenuti da jednaku pažnju Smiljanić posvećuje i jednom fundamentalnijem, više sistemskom aspektu istraživanja u sinestetiци: mogućem zasnovanju osnovnih pojmova i postupaka sinestetičkog mišljenja. Drugim rečima, ova skica patičke teorije saznanja ne samo da nije previdela kontekst u koji pretenduje da se smesti – kontekst filozofije, zajedno sa njenom tradicijom – već nije previdela ni potrebu da se operativno izvedu osnovi takvog filozofskog postupanja. Sinestetika, kakvu nam je predstavio Smiljanić, postavljena je kako iz perspektive svog smisla i potencijalnog važenja, tako, sa druge strane, i „iznutra”, iz perspektive svojih osnova i utemeljenja. U skladu sa tim, onda, pojedina poglavlja dela, poput *Korelativnost izraza i utiska* ili *Izražajni karakteri i atmosfere*, mogu se dominantno i neposredno vezati za ovakve intencije autora: ona se iscrpljuju u razrađivanju nekih, za sinestetiku najvažnijih i najproblematičnijih, pojmova i fenomena. Ipak, ni ovde stvari ne smemo posmatrati jednostrano: ovaj aspekt *Sinestetike* zapravo je noseće tlo za sve druge aspekte iz kojih se ideja sinestetike dodatno analizira i vizira, te je stoga, kao ono mesto spram kog će se i odmeravati snaga ideja autora, naglašen i proveden kroz celokupno delo, u svakom od poglavlja i svakoj od analiza. Ukoliko je i viziran, dakle, odnos autora prema tradiciji izveden je tek u kontekstu ovih „fundamentalnijih” razmatranja i nije im nadređen.

Raskrivanje ideje sinestetike i utvrđivanje njene opravdanosti za savremenu filozofsku misao Smiljanić sprovodi na dva dominantna načina. Najpre, radi se o postavljanju, dovođenju do videla, osnovnih fenomena sinestetike, te dalje i njihove moguće artikulacije u jednoj filozofskoj pojmovnosti. Smiljanić kaže: „Glavni akcent u okviru ove skice je na terminološkom aspektu, dakle, na izradi konzistentnog pojmovnog aparata kojim se može opisati ono što autor naziva sinestetskim iskustvom”.⁵ Već ovde zatičemo prožimanje dvaju perspektiva iz kojih smo do sada naglašeno predstavili ovaj projekat, budući da se mnogi već poznati filozofski pojmovi na jedan hermeneutičko-fenomenološki način „destruišu”, odnosno pokazuju kao otvoreni – ako ne čak i potrebiti – za dopune od strane sinestetike. Dominantni takav pojam je pojam iskustva, što je u skladu i sa shvatanjem sinestetike kao patičke teorije saznanja. Ovaj pojam, međutim, razgrađuje se u pravcu doživljajnog karaktera takvog iskustva, u pravcu osećanja, atmosfera i utisaka, odnosno izraza, karaktera i eksplicacije na strani njihove artikulacije.

Sa druge strane, iako više implicitno, Smiljanić svoje analize naglašeno vezuje i za probleme metoda, koji se pokazuje kao dominantno vezan upravo za probleme artikulacije ovakvog sinestetskog iskustva. Sinestetički metod ne samo da je, prema Smiljaniću, moguć, već on bitno prevazilazi kontekst deskripcije i nastupa *zajedno sa* adekvatnom artikulacijom sinestetskih fenomena, ne nakon ili pre nje.⁶ Posebno mesto ovde zauzima pojam *produktivne eksplicacije*, kome je posvećeno i poslednje poglavlje knjige. Ipak, ne treba prevideti

⁵ Isto, str. 6

⁶ Isto, str. 25

⁴ Isto, str. 31

da se ovako shvaćen sinestetetički metod, kao dominantno vezan za artikulaciju, *de facto* i sprovodi u svim analizama koje smeraju na diferencijaciju sinestetičke pojmovnosti. Kao što smo već naglasili, ovaj aspekt *Sinestetike* je više implicitan, ali time ne i manje važan kako za Smiljanićevo izvođenje argumentacije, tako i za njeno razumevanje.

Kako je pomenuto na samom početku, autori sa kojima Smiljanić dominantno raspravlja i na koje se poziva mahom su manje poznati našoj filozofskoj javnosti, te stoga *Sinestetika* u najmanju ruku za čitaoca ima vrednost u kontekstu predstavljanja njihovih pozicija. Čini se da su za Smiljanića u tom kontekstu najvažniji Herman Šmic, Jozef Kenig, Gernot Beme i Ludvig Klages, ali takođe i mislioci takozvane hermeneutičke logike, u koje, pored Keniga, spadaju i Georg Miš i Hans Lips. Posebno je interesantno uvođenje Helmuta Plesnera. Iako se Smiljanić poziva i na niz tradicionalnih i dobro poznatih autora, od Teofrasta do Diltaja, od Loka do Huserla, ovi autori uglavnom su vizirani iz perspektive tradicionalnih osnova ovakve sinestetike, kao njene preteče u nekom od aspekata: gore navedeni, dominantni autori, sa druge strane, oni su koji postavljaju temelje sinestetičkog mišljenja, konkretnim analizama bilo samih sinestezija, bilo nekih drugih, sa njima povezanih problema.

Napokon, ne treba izgubiti iz vida da Smiljanić svoj projekat otvoreno predstavlja i kao projekat od *inter-disciplinarnog*, ali istovremeno i *intra-disciplinarnog* karaktera. Ne samo da se ovde radi o preispitivanju teorije saznanja, koja je tradicionalno zanemarivala patičke fenomene, ili ih čak smatrala za prepreke saznanju – ne samo da se radi o rekonstruisanju razumevanja nekih od klasičnih pojmova i problema filozofije – već autor pretenduje i na to

da ovako shvaćeni sinestetetski fenomeni mogu da posluže kao posrednici između ovih filozofskih disciplina. Smiljanić kaže: „Sinestetika bi mogla povezati razne discipline, ali ne u smislu pukog ‘spajanja’, tako što bi se jedna ‘prikačila’ na drugu, već u smislu *interpretacije*, međusobnog ‘prožimanja’, shodno produblivanju materije koja se obrađuje. Drugim rečima, sinestetika bi mogla figurirati kao *sintetička* disciplina u okviru same filozofije koja intenzivira kooperaciju njenih pojedinačnih disciplina”.⁷ Osnove za to Smiljanić nalazi u samim, već diferenciranim, temeljnim pojmovima i problemima sinestetike, poput izraza ili utiska: ovi pojmovi nisu ograničeni na jedan domen i jednu disciplinu, već se mogu vizirati sa različitih strana. Njihovo sinestetičko interpretiranje, tako, neposredno utiče i na njihov dalji život u okviru posebnih disciplina.

Da zaključimo: *Sinestetika*, ponuđena kao skica patičke teorije saznanja, možda se u najproduktivnijem smislu pokazuje u svom propedeutičkom karakteru, koga je i autor svestan.⁸ Kao takav uvod, ova skica pretenduje na to da inspiriše dalji rad u domenu sinestetike, te, iako ne zaobilazi pretenzije na iscrpnost i koherentnost ponuđenih izvođenja, ne smera na to da da poslednju reč o izloženim problemima i fenomenima. U tom smislu, još jednom naglašavamo, *Sinestetika* se može čitati kao provokacija naše savremene filozofske javnosti kako na odgovornost spram sopstvene savremenosti, tako i na kritički stav prema tradiciji.

⁷ Isto, str. 26

⁸ Isto, str. 6